

Forman, B. (2022): Tokió – halászfaluból főváros majd világváros. CITY.HU Várostudományi Szemle. 2(4), 135–151.

VÁROSOK

Tokió – halászfaluból főváros majd világváros

Forman Balázs¹

Absztrakt

A japán urbanizáció számos sajátossággal rendelkezik. A gyors urbanizáció már a 19. század végén megindult. A városokba való népesség áramlás iránya 100 éven keresztül megoszlott Tokió, Osaka, Nagoya és a többi nagyvárosi agglomeráció között. A japán urbanizációnak ez a szakasza is tipikusan ázsiai volt. A városok fejlesztése, tervezése, építése nem tudott lépést tartani a gyors népesség növekedéssel. 1980-ban a Tokiót a világ vezető pénzügyi központjává fejleszteni kívánó terv azonban látványosan összeomlott. A városokba vándorlás iránya kizárólagosan Tokió lett. A város fejlődésében egy hatalmas ingatlan buborék gazdaság alakult ki. Ennek összeomlásakor 2 évnyi japán GDP értéke tűnt el. Az adósságok rendezése 10 évet vett igénybe. De Tokió, részben a nyelvi korlátok miatt nem lett az a világ vezető pénzügyi központja, aminek tervezték.

Kulcsszavak: Japán, Tokió, japán urbanizáció, ázsiai urbanizáció, buborék gazdaság, globális pénzügyi központ

Abstract

Urbanization in Japan has many characteristics. Rapid urbanization started already at the end of the 19th century. For 100 years, the direction of the population flow to the cities was divided between Tokyo, Osaka, Nagoya and other metropolitan agglomerations. This phase of Japanese urbanization was also typically Asian. The development, planning, and construction of cities could not keep up with the rapid population growth. In 1980, however, the plan to develop Tokyo into the world's leading financial center collapsed spectacularly. The direction of migration to the cities became exclusively Tokyo. In the development of the city, a huge real estate bubble economy emerged.

---

¹ Forman Balázs egyetemi docens Neumann János Egyetem Gazdaságföldrajzi és Településmarketing Központ, forman.balazs@uni-neumann.hu

When it collapsed, 2 years worth of Japan's GDP disappeared. It took 10 years to settle the debts. But Tokyo, partly because of language barriers, did not become the world's leading financial center it was designed to be.

Keywords: Japan, Tokyo, Japanese urbanization, Asian urbanization, bubble economy, global financial center

Tokió általános bevezető

Tokió fejlődésének megértéséhez néhány nagyon fontos elméleti és háttér információ felvázolására van szükség. Tokió egyszerre japán, ázsiai és globális város. Mérete alapján a világ legnépesebb városa. Gazdasági jelentősége alapján is egyértelműen globális városnak tekinthetjük. A fejlődésének jellemzői alapján mondhatjuk tipikusan ázsiai metropolisznak is. A fejlettsége és a fejlődése által felvetett problémákra adott válaszokat tekintve és nem utolsósorban kultúrája, közigazgatási rangja miatt tipikus japán város.

Tokió egy japán város. Nagyon japán város. Sokszor talán a nyelvébe bezárva, de mégis a globalizált világ karakterisztikájával.

Az eredetileg Edo nevű halászfalu 1603-ban lett a Tokugawa sógunátus székhelye és az ország egyik legfontosabb politikai központja. A 18. század közepén Edo lakossága már elérte az egymillió főt. A sógunátus 1868-as végét követően a fővárosi funkciók átkerültek Kiotóból Edóba. Edót ekkor nevezték át Tokyo-nak, a keleti fővárosnak.

Az 1868 és 1904 közötti időszak Japánban a gyors modernizáció és a katonai erő fejlesztésének az időszaka volt. Bevezették a polgári közigazgatást, a tankötelezettséget, a fővárost Kyotóból Edo-ba, a mai Tokyo-ba helyezték át. 1889-ben fogadták el az ország első alkotmányát, ami felállította a parlamentet és korlátozta a császár hatalmát. Az ország legfontosabb ipari központja Oszaka lett.

Tokió az északi szélesség 35° helyezkedik el. Ez az USA-ban Albuquerque (Új Mexikó), Memphis (Tennessee) és Charlotte (Észak Karolina) szélességi köre. A Földközi-tenger medencéjében Melilla (Spanyolország), Kréta (Görögország) és Ciprus vonalának felel meg. A keleti hosszúság 139° -án még az ausztrália Adelaide helyezkedik el. Japán Honshu szigetén, a Kanto medencében helyezkedik el.

A fővárosi régiót 23 kerületre, 26 városra, 1 kerület és 4 alprefektúrára osztották. A 42 képviselőből álló Tokyo Metropolitan Government Board élén a kormányzóval irányítja a fővárost. Tokyo területe $2\,194,07\text{ km}^2$ ($847,14$ négyzetmérföld). Területe kétszerese Los Angelesnek és háromszorosa New Yorknak. Jelképei a Yoshino cseresznye virága, a Ginkgo fa és a Feketefejú sirály.

Magában Tokyoban a fővárosban 14 millió ember él. A Nagy Tokyonak nevezett régióban 37,5 millió ember lakott 2018-ban, ami a világon a legnépesebb agglomeráció. A főváros GDP-je kb. 1,0 billió USD, ami személyenként 70 000 USD volt 2018-ban.

Tokió az ország politikai és gazdasági központja. Itt található Japán császárnak, a nemzeti parlamentnek és a kormánynak a székhelye.

Tokió városfejlesztése

Tokió helyzetét alapvetően meghatározza Japán lakott településeinek és a megművelt mezőgazdasági területeinek földrajzi elhelyezkedése, térbeli mintázata. Az ország leg-sűrűbben lakott területei és a legintenzívebben hasznosított mezőgazdasági területei az ország keleti partvidékén összpontosulnak. Japán mezőgazdasági területei némileg tá-gabb területen is megtalálhatók, de az ország parti síkságaira és elszigetelt belső meden-céire korlátozódik. A legfontosabb termények a rizs, a különböző gyümölcsök és zöldségek. Az állattartáshoz szükséges takarmányok termesztésére viszont már egyáltalán nem jut hely a magashegységek által erősen tagolt szigetországban. Ebből is következik, hogy Japán a világ egyik legnagyobb élelmiszer-importőre, amiben a legnagyobb téte-leket a marhahús, a gabona teszik ki. Ezeken kívül Japán, minden mezőgazdasági ter-mékből, ásványi nyersanyagból és energiahordozóból importra szorul. Ezt pedig azt is eredményezi, hogy az importra épülő alapanyagipar és a feldolgozó ipar is a tengerparti kikötővárosokban összpontosul. Ez tovább csökkenti a rendelkezésre álló megművel-hető területek nagyságát. A szokatlanul nagy függés a külföldi erőforrásoktól alapjaiban határozza meg az ország gazdaságának térszerkezetét.

A 3 legnagyobb nagyvárosi terület Tokió, Oszaka és Nagoya. Az országos népsűrű-ség 334 fő per km². A többnyire végletekig zsúfolt Tokió-Oszaka ipari tengely metro-poliszaiban a népsűrűség ennek 70–80-szorosa.

Ebből származik Japán város-vidék dilemmája. 1947-ben 6 millió mezőgazdasági termelő kapott termőföldet. A kisbirtokaik átlagos mérete viszont alig haladta meg az 1 hektárt. Ez magában hordozta azt, hogy ezek a gazdálkodók, nem hogy árutermelésre, de még esetleg a saját szükségletekre való termelésre is képtelenek lesznek. A nagyon kis területű birtokokon gazdálkodó földművesek még a piaci ár 87%-át is elérő állami támogatás mellett képtelenek bizonyultak a gazdaságaik modernizálására. Az ered-mény pedig az lett, hogy közel 5 millió család hagyott fel az 1950-es, 1960-as években a mezőgazdasági termeléssel. Városba költözésük pedig az ott már meglévő helyhiányt növelte. Az elköltözők által eladott mezőgazdasági területekért óriási harc indult meg a többi mezőgazdasági termelő és a városi élettereket kibővíteni szándékozó ipari és in-gatlanpiaci befektetők között. A várostervezésben először a legjobb európai és amerikai

városi példákat követni kívánó városi tervezők azonban nem rendelkeztek elegendő eszközzel ahhoz, hogy a korlátozott életteret a városi területeken szabályozott, rendezett körülmények között kibővítsék. A második világháború utáni japán urbanizációs folyamatokat ez határozta meg. Közben a mezőgazdaságban egy negatív struktúra váltás megy végbe. A csökkenő nagyságú szántóföldek miatt a rizs önellátásának nemzeti jelentősége felértékelődött.

Az 1945–1952 közötti amerikai megszállás számos változást hozott Japán életében. Amerikai irányítással megkezdődött a gazdasági élet átalakítása. A legnagyobb hatásúnak tűnő intézkedések egyike a korábbi területi alapokon szerveződött klánok, sogúnok helyébe lépett ipari-gazdasági konglomerátumok, a zaibatsuk felszámolása volt. A félf feudális viszonyokat megtestesítő zaibatsuk helyébe az egymással versenyző piaci vállalatok, munkavállalók és fogyasztók monetizált kapcsolata lépett. A cél egy versenyző piac létrehozása volt. Ez az átalakítás magával hozta a munkaügyi jogszabályok, a polgári törvénykönyv, sőt az alkotmány újra fogalmazását is.

A negyvenes évek második felének jogszabályi átalakításai megváltoztatták a japán gazdaság és társadalom működését. Az 1950-es években kezdődött a japán „gazdasági csoda”. Ennek első szakaszában az olcsó munkaerőre alapozott iparágak – a textil, a ruházat és a játék ipar – voltak az export húzó területei. Az olcsó munkaerőre alapozott gazdasági fejlődés a munkavállalók számára lehetetlenné tette a magas ingatlanárak megfizetését. A második világháborús pusztítások utáni készült városrendezési és fejlesztési tervek legfeljebb csak a városok kis részén valósultak meg. A városok külső kerületeiben az ingatlanbefektetők méregrágra fejlesztései, a kispénzű vagy épp nincstelenné vált beköltözők tömegei, a helyhiány és a gyenge városi kormányzatok gyakran változó pillanatnyi erőviszonyai határozták meg a japán városok képét.

Tokiót a Meiji korszakban európai és amerikai mintára kezdték világvárossá építeni. Az 1923-as nagy kanti földrengés teljesen lerombolta a hagyományos belvárost. A város újjáépítésére nagyszabású tervek és a modern városépítészeti felhasználásával került sor. A második világháború idején ismét szövetséges bombatámadások pusztították. Több, mint 100 km² terület pusztult el. Az 1946-ban megfogalmazott újjáépítési terv 200 km² városi terület újjáépítésével számolt. Széles sugárutakat, parkokat, jelentős földalatti metróhálózatot terveztek és maximum 7 vagy 10 emeletes épületekkel számoltak. A terv megvalósítása Japán újjáépítési kiadásainak legalább 40%-át igényelte volna. Erre nem volt esély a megfelelő kormányzati bevételek hiányában. A háború utáni újjáépítés során szembe kellett nézni azzal, hogy a politikai prioritás az ipar fejlesztése volt. Az 1946-os mesterterv néhány részlete és váza megvalósult ugyan, de az 1945 és 1970 közötti időszak Tokyó életében a kontrollálatlan városfejlődés periódusa.

Az 1950-es évektől kezdődően az ország gyors gazdasági növekedése és iparosodása magával hozta a város lakosságának rohamos növekedését valamint számos ipari üzem létesítését. A helyhiány nagyon éles versenyt eredményezett a még szabad vagy beépítetlen városi területek megszerzéséért az infrastruktúra fejlesztők, az ipari vállalkozók és a lakóhelyet keresők és építők között. A gyors növekedés egy végletekig zsúfolt, anarchikus fejlődésű nagyvárost eredményezett.

Japán a nagyon változatos és tagolt tájkép jellemzi. Magas a hegyvidékek aránya és nagyon alacsony a mezőgazdasági termelésre, az infrastruktúra fejlesztésére és a potenciálisan a nagyvárosok terjeszkedésére is alkalmas alföldi területek aránya. Ez nagy nyomást jelent a régió erőforrásaira. Zsúfolt földterületeken kell a népesség lakhatását, az alapvető élelmiszerekből az önellátást biztosítani. Emiatt nagyon nagy a verseny a hasznosítható erőforrásokért, területekért.

1968-ban a város környezeti állapota, zsúfoltsága, levegő minősége, vízkészleteinek állapota elviselhetetlen lett. A japán városok fejlődését a városrendezési és építési szabályok szigorításával, a környezetvédelmi törvény elfogadásával terelték új pályára.

A japán gazdaság gyors növekedésének azonban komoly ára, negatív következményei is voltak. A feldolgozó ipar szinte minden munkát keresőnek tudott munkát adni. Ez pozitív hatás. Az ország nyugati és északi részén fekvő vidéki területek népesség vesztése a fiatalok nagyvárosokba történő elköltözése miatt az viszont már negatív hatás. A nagyvárosok túlzásfóltsága, az állandó csúcsforgalom, a zaj, a városok rendezetlen fejlődése viszont mind-mind negatív hatások. A városok népességének növekedésével nem tudott lépést tartani a lakásépítések száma, a lakások víz ellátása és szennyvízkezelése. A nagyvárosokban jelentkező lakáshiány további negatív externáliákat eredményezett. Act on Special Measures for Depopulated Areas rendelkezett a vidéki térségek fejlesztésének támogatásáról. Erre a célra 1970 és 1980 között kb. 22 milliárd USD-t fordítottak. 1980 és 1990 között már 88 milliárd USD-t. A városi lakások árainak gyors növekedése lakhatási szegénységet okozott a nagyvárosok belső területein. A lakhatási szegénységet a szegényebbek a külső területekre való költözéssel oldották meg. Ott a lakások minősége, az infrastrukturális ellátottság okozott gondot. Az ingázók növekvő száma közlekedési infrastruktúrában, a zsúfoltságban, a levegő növekvő szennyezettségében okozott egyre súlyosabb problémákat.

Tokió rendelkezik a világ legnagyobb földalatti árvízelveztető létesítményével, a MAOUDC-vel. A tokiói Ginza metróvonal Kelet-Ázsia legrégebbi, 1927-ben átadott metróvonala (1927). Ma Tokyo rendelkezik a világ leghosszabb metrohálózatával.

Tokió gazdasága és nagyvállalatai

Tokió a világ legnagyobb városi gazdasága a bruttó hazai termék alapján. A Globalizációs és Világvárosi Kutatási Hálózat alfa + városnak minősítette. Tokió a Yokohama, Kawasaki és Chiba városokat magában foglaló ipari régió része. Japán vezető üzleti és pénzügyi központja. 2020-ben a Fortune Global által rangsorolt 500 legnagyobb vállalatból 37-nak adott otthont. 2019-ben 36 vállalatnak volt itt a székhelye ebből a körből.

- Az autóiparban a Honda Motor, Mitsubishi, Subaru van itt.
- Az elektronikai iparban a Hitachi, Sony, Mitsubishi Electric, Toshiba, Canon, NEC, Fujitsu székhelyei és számos üzeme található itt-
- A nehéziparban a Nippon Steel Corporation, Sumitomo, Mitsubishi Heavy Industries, Mitsui kohászati üzemek vannak a régióban.
- A vegyipar a Mitsubishi Chemical Holdings, Bridgestone, Takeda Pharmaceutical, Medipal Holdings képviseli.

A távközlésben a két nemzeti óriásvállalat a Japan Post Holdings és NTT (Nippon Telegraph & Telephone) központi egységei vannak itt.

Az energiaiparban a Tokyo Electric Power, ami az egykori fukushimai erőművet üzemeltette.

A legnagyobb pénzintézetek közül SoftBank Group, Mitsubishi UFJ Financial Group, Dai-ichi Life Holdings, Sumitomo Mitsui Financial Group, MS&AD Insurance Group Holdings, Meiji Yasuda Life Insurance, Mizuho Financial Group székhelyei találhatóak a fővárosban. De a Fortune Global rangsorban.

A hetvenes években az amerikai dollár leértékelése, az olajárrobbanások Japánt is nehéz helyzetbe hozták, de az ország a valutájának felértékelődése mellett is jelentős exporttöbblettel rendelkezett. A nyolcvanas években a G7-k többi tagjával megkötött Plaza Accord egyezmény a japán yen további felértékelésével járt együtt. A japán vállalatok az új termelési kapacitásaik egy részét innenől kezdve már külföldön hozták létre. Ennek eredménye, hogy 2020-ban a japán autógyárak közül a Toyota a saját márkás autóinak 37-át gyártotta az anyaországban, a Suzuki 33%-át, a Honda alig 30%-át.

Tokió, mint globális pénzügyi központ

Ekkor, a nyolcvanas évek elején hirdették meg a Tokió Globális Pénzügyi Központ programot. Ha kizárólag a pénzügyi mutatókat nézzük, akkor projekt sikeres volt. Ma Tokió a GFC mutató alapján a 7., a tőzsde kapitalizációja révén a 3., a részvényforgalom nagysága alapján a 4. A Forbes TOP 500 -as vállalati rangsorában 2020-ban szereplő

cégek közül 37-nek Tokióban van a központja. De ha az eredményeket kicsit tágabb körben nézzük, akkor a projekt eredménye katasztrófális volt. A tőzsdén szereplő cégek, mind japán cégek. A külföldi cégek a kelet-ázsiai regionális központjaikat elsősorban Szingapúrba és ma már egyre kisebb mértékben Hong Kongba vitték. A japán nagyvállalatok kevés kivétellel a vállalati központjaikat és szolgáltató egységeiket Tokióba telepítették még Osakából és Kyotóból is.

2020-ban a negyedik helyen állt a globális pénzügyi központok (GFC) indexében New York City, London és Sanghaj mögött. Tokyo viszont a globális pénzügyi piacon elért előkelő helyezését kizárólag a japán vállalatok nagyságának és az ország jelentős külkereskedelmi mérlegtöbbletéből származó hitelezői pozíciójából származik. A külföldi vállalatok a kelet-ázsiai regionális irányítóközpontjaikat elsősorban Szingapúrba, korábban Hong Kongba is telepítették. De Tokiót a magas ingatlanárak, a nyelvi és szabályozási nehézségek miatt a multinacionális vállalatok központjai elkerülték.

A buborék gazdaság

Az 1980-as években a japán gazdaságot alapvetően rengette meg az ingatlan buborék, majd annak kipukkadása. A buborék gazdaság létrejöttében számos fontos tényező játszott szerepet.

- A japán gazdaság hatalmas külkereskedelmi mérleg többlete. Az USA-val és Nyugat-Európával szembeni kereskedelem a japán lakosság alacsony fogyasztásából és magas megtakarítási hajlandóságából származott.
- A Plaza Accord megállapodás, aminek keretében Japán vállalta a yen felértékelését és a külkereskedelmi többletének csökkentését.
- A hetvenes évek magas inflációja és alacsony gazdasági növekedési üteme szintén hozzájárult a buborék kialakulásához.

A buborék gazdaság idején a 6 legnagyobb japán városban (Tokió, Yokohama, Nagoya, Osaka, Kyoto, Kobe) a kereskedelmi célú ingatlanok ára az 1983-as kezdethez képest ötszörösére emelkedett 1991-re. Ugyanezekben a városokban a lakások árai is majdnem háromszorosára emelkedtek. A tokiói tőzsde indexe, a TOPIX 1982-höz képest hatszorosára emelkedett 1989-re. A földterületek és a kisebb városok ingatlanárai 1,6–1,7-szeresére nőttek. De különösen Tokió ingatlanberuházásai és a japán részvények árfolyam emelkedése fújták fel a buborékot.

Ennek oka volt, hogy meghírdették a Tokió, globális város programját. Tokiót, mint a japán gazdaság irányító központját globális pénzügyi központtá akarták tenni. A japán gazdaság sikeres tőkefelhalmozása a nyolcvanas évekre már jelentős hitelezővé tette az országot a nemzetközi pénzpiacokon. Tokió, mint pénzügyi központ London és New

York szintjére akart emelkedni. A feladat nem volt egyszerű. Az új pénzintézetek számára új irodaházak kellettek. Nagoyából és Oszakából is ide települtek a japán nagyvállalatok központjai. Az ide települő intézmények a már egyébként is zsúfolt japán főváros központjába települtek. A nyolcvanas évek meghatározó gazdaságpolitikai irányzata a reagenomics a pénzügyi innovációkat és pénzügyi szolgáltatásokat ösztönözte. A nemzetgazdaságon belül növekvő jelentőségű fejlett üzleti szolgáltatások és pénzügyi intézmények által alkalmazottak száma is egyre növekedett. Illetve érvényesült a Thünen-Alonso telephelyválasztási modellje. Az elmélet szerint azért települnek a városok központjaiba bankok, mert azok nagyon sok ügyféllel dolgoznak és bármekkora bérleti díjat ki tudnak fizetni. A gazdaság gyors átalakulása, a pénzügyi szféra abszolút és relatív értelemben vett gyors fejlődése, az erőltetett ütemű ingatlanfejlesztések a világ legsűrűbben lakott városában emelték csillagászati magasságokba a tokiói ingatlanárakat. A Kanto-medence beépíthető területének korlátozottsága, a Tokióba beáramló munkavállalók nagy száma és a beáramló tőke nagy mennyisége, a globális város felépítésének nagyon rövid időtartama együttesen járultak hozzá a japán buborék-gazdaság kialakulásához majd összeomlásához.

Az eredmény az, hogy a japán urbanizáció és belső vándorlások egy irányúak lettek. Mindenki Tokióba akart költözni. A világ legnépesebb nagyvárosi agglomerációja jött létre majdnem 38 millió lakossal. Az arányok érzékeltetésére talán csak annyit, hogy egy Vas megyénél alig kisebb, vagy Nógrád megyénél alig nagyobb területen annyi ember él, mint Magyarország, Ausztria, Csehország, Szlovákia és Szlovénia lakossága együttesen. Az irodaházak, az egyéb szolgáltató egységek, a szükséges infrastruktúra és lakások építése miatt 1986 és 1991 között az ingatlanok négyzetméterenkénti árai az agglomerációban 3-szorosára emelkedtek. Létrejött a hitelből finanszírozott japán buborék gazdaság. Amikor a buborék kipukkadt, akkor az ingatlanárak csökkenésével 2 évnyi japán GDP-nek megfelelő összeg vált semmivé. Az elvesztett kilencvenes években a magyar bankkonszolidációhoz hasonló módon csak kétszer nagyobb nagyságrendben az állam vásárolta meg a nem behajtható jelzáloghiteleket. De közben a japán államadósság a GDP 200%-ra hízott. Most 250% környékén található a mutató.

A buborék gazdaság összeomlásakor az eszközök – lakások, földek, ingatlanok, részvények – ára csökkent 45–50%-kal egy éven belül. Az eszköz árak csökkenése a megvásárlásukhoz felvett hiteleket is részben vagy egészben fedezetlenné tette. A nem teljesítő hitelek kezelése óriási erőfeszítéseket igényelt a japán pénzintézetektől és a japán társadalomtól. A fedezetlenné vált lakossági és vállalati hitelek átütemezése a kilencvenes évek gazdasági folyamatait végig meghatározta. Gyakorlatilag a buborék kipattanásakor lévő összes hitelt át kellett alakítani, ütemezni. A japán gazdaság nem jutott friss tőkéhez, beruházási forrásokhoz, az adósságkonszolidációban részt vevő

államadósság állománya már messze meghaladta a GDP 100 százalékát. A kilencvenes évek emiatt az elvesztett évtized lett a japán gazdaságban. Az ország éves átlagos gazdasági növekedési üteme közelített a nullához.

A kilencvenes években 7 átfogó költségvetési csomag keretében 190 ezer milliárd yent, több mint 2000 milliárd USD-nek megfelelő összeget fektetett be a kormányzat a japán gazdaság élénkítésébe. A korábbi hitelek átalakításának megkönnyítése érdekében az évtized folyamán a jegybanki alapkamat 5,5%-ról 0%-ra csökkent. A válságkezelést pénzügyileg nehezítette az Öböl-háború finanszírozásában való részvétel. A Nemzetközi Fizetések Bankja által bevezetett 8%-os szabályozás is nehezítette a helyzetet 1993-ban. Ennek betartása érdekében a kereskedelmi bankok tőkéjét fel kellett emelni a mérlegfőösszeg 8%-ra. Ez ráadásul tovább csökkentette a nagyon nagy nem teljesítő hitel állományt felhalmozó bankok jövedelmezőségét. Közben a japán yen USD-vel szembeni árfolyama 1995-ben történelmi csúcsot, 79,95-t ért el. Az 1991-óta tartó stagnálásnak összességében számos oka van. Az első és legfontosabb az eszközök átrendezése "assets adjustment". A második a csökkenő új munkaerő állomány, a csökkenő megtakarítások és befektetési lehetőségek. Harmadik ok a belföldi fogyasztás csökkenése volt. De a vonzó befektetési lehetőségek hiánya és az egyre emelkedő bér és közüzemi költségek is rontották a növekedés ütemét. Közben nagy erővel kilépett a világpiacon a történelmi vetélytárs, Kína.

A japán exportot a yen USD-hoz képest mért felértékelődése, 220-ról 159-re változott árfolyam, sem volt képes visszafogni. A japán import stagnált, miközben a jelentős felértékelődés ellenére a japán exportárak csak 20%-kal drágultak. Az import nyersanyagok yemben kifejezett ára csökkent, a japán munkatermelékenység jelentősen nőtt, a japán vállalatok a just-in-time termelési rendszerek bevezetésével tudták ellensúlyozni az ország valutájának felértékelődését. A buborék gazdaság összeomlásakor az eszközök – lakások, földek, ingatlanok, részvények – ára csökkent 45–50%-kal egy éven belül. Az eszköz árak csökkenése a megvásárlásukhoz felvett hitelek is részben vagy egészben fedezetlenné tette. A nem teljesítő hitelek kezelése óriási erőfeszítéseket igényelt a japán pénzügyektől és a japán társadalomtól. A fedezetlenné vált lakossági és vállalati hitelek átütemezése a kilencvenes évek gazdasági folyamatait végig meghatározta. Gyakorlatilag a buborék kipattanásakor lévő összes hitelt át kellett alakítani, ütemezni. A japán gazdaság nem jutott friss tőkéhez, beruházási forrásokhoz, az adósságkonszolidációban részt vevő államadósság állománya már messze meghaladta a GDP 100 százalékát. A kilencvenes évek emiatt az elvesztett évtized lett a japán gazdaságban. Az ország éves átlagos gazdasági növekedési üteme közelített a nullához.

Fukushima

A 2011. márciusában bekövetkezett fukushimai atomerőmű katasztrófája is elég nagymértékben sújtotta a japán fővárost. Közvetlenül azzal, hogy a japán fővárost villamosenergiával ellátó cég, a Tepco tulajdonában volt az erőmű. Másrészt a helyreállításra és a károk elhárítására eddig fordított eddig több, mint 100 milliárd dollárnyi összeg sem volt elegendő. Az ország atomerőműveinek a bezárása és egy új energiamix kialakítása is hatalmas összegeket emésztett fel.

Tokió olimpiái

A város adott otthont az 1964-es nyári olimpiának és rendezte az 1920-ról 1921-re halasztott játékokat. 1964-ben Tokió, mint a második világháborúban vesztes ország akarta megmutatni a világnak az erejét, a szépségét és a felzárkózó Japánt. A felzárkózás bemutatása, a fejlett országok elitklubjába való bekerülés szándéka egy olimpia megrendezése kapcsán nem csak Tokióban volt tetten érhető. Ebbe a koncepcióba illeszkedett bele Helsinki (1952), Róma (1960), Mexikó (1968), München (1972), Moszkva (1980), Szöul (1988), Barcelona (1992), részben Athén (2004), Peking (2008), Rio de Janeiro (2016). Japán gazdasági tervei a 60-as években évi 10%-os gazdasági növekedési ütemet irányoztak elő. Ezt teljesítették is. Ennek eredményeként azt is, hogy az egy főre jutó legalább megkétszereződjön 1970-re. 1970-re Japán a világ második legnagyobb gazdaságává nőtte ki magát.

Olimpiát rendezni ilyen háttérrel, ilyen körülmények között szinte magától értetődőnek tűnt. Nem csak az olimpián részt vevő sportolók érezhették úgy, hanem a rendező ország és város lakói is, hogy a sikeresen megrendezett olimpia pozitív hatással volt az életükre.

1964-ben eufória volt az olimpián. Most nincsen. Pozitív remények voltak most is. Abe Shinzo japán miniszterelnök nyilatkozta a NOB 2013-as döntését kommentálva, hogy jobban örült az olimpia rendezési jogának elnyerésének, mint a saját választási győzelmének.

2013-óta is sok minden történt, de 1964-óta különösen. A hatvanas évek végére a gyors gazdasági növekedés melléktermékeként Japánt számos környezeti katasztrófa sújtotta. A nagyvárosok fejlődése különösen kaotikusnak bizonyult. A környezeti és urbanizációs problémákon azóta részben sikerült úrrá lenni.

Ehhez képest az olimpia megrendezése eredetileg bagatell összegnek tűnt. Az eredeti költségvetés mindössze 6,7 milliárd amerikai dollár volt. Még talán azt is mondhatnánk,

hogyan egy nagyon drága és költséges, de 7 évig tartó globális országimázs kampány költségvetése is lehetne ekkora. De, akkor már mégis csak jobb ennyi pénzből olimpiát is rendezni. A terv eredetileg azzal számolt, hogy egy az egyben használják majd a sokak szemében ikonikus 1964-es olimpia helyszíneit. Az összes akkori helyszín most is olimpia helyszín lesz vagy lenne. Kezdve az Olimpiai Stadiontól az uszodáig a Tokyo Metropolitan Gymnasiumig. A rendkívül magas ingatlanárak miatt az elmúlt fél évszázadban az olimpiai programba bekerült új sportágaknak építettek csak új helyszíneket. De ugyanezen ok miatt lemondtak a kompakt, egybefüggő olimpiai falu és olimpiai park létrehozásáról. Az 1964-es helyszínek is eléggé szét voltak szórva a városban. Ez most még tovább növekedett, gyakorlatilag egy 30 km átmérőjű körben helyezkednek el az olimpia helyszínei. Ez most nagyon nagy gond. Mert az olimpia eseményeit, szereplőit, a sajtó munkatársait nem lehet elkülöníteni Tokió mindennapjaitól. Nem lehet őket egy viszonylag kis területre bezárni őket. Közlekedniük kell. Ha kell metrón, ha kell, akkor a számukra elkülönített közúti forgalmi sávokon, ami tovább nehezíti az egyébként is nagy zsúfoltsággal rendelkező japán főváros életét.

Közben az olimpia megrendezésével vagy törlésével kapcsolatos indulatok egyre nagyobbak. Minden nagyobb közvélemény kutatás eredménye azt mutatja, hogy a japán társadalom többsége már nem akarja az olimpia megrendezését. Az olimpia egyik fő japán média támogatója, az Asakai Shimbun napilap javasolta a héten az olimpia törlését. Ugyanezt tette több japán nagyvállalat a Softbank illetve a Rakuten vezetése is. Tokió kormányzata és a japán kormány hezitál, de ők anyagi veszteség nélkül már nem mondhatják le az olimpiát. A Nemzetközi Olimpiai Bizottság, aminek az olimpia, mint brand a fő bevételi forrása, a végsőig ragaszkodik a játékok megrendezéséhez. Az USA külügyminisztériuma utazásra nem ajánlott kategóriába tette Japánt a koronavírus negyedik hulláma miatt, ami még csak felszálló ágban van.

Közben a sportsapatok már készülnek a nagy megmérettetésre. Az egészségügyi világszervezet, a WHO képviselői mérsékelten kockázatosnak tartják a sportolók számára előírt Playbook előírásait, ami az olimpia idején a helyszínen követendő szabályok gyűjteménye. A japán lakosság kétségtelenül fél a járvány további terjedésének lehetőségétől. A költségek viszont már az egekben. Az eredetileg tervezett költségvetés 6,7 milliárd dollárja helyett már az ötödik költségvetésnél és 15,6 milliárdos kiadási tételknél tartanak. Az olimpiai létesítmények létrehozására kalkulált 1,4 milliárdból mára 7,5 milliárd lett. A Kansai Egyetem tanulmánya szerint az olimpia megrendezésének összes költsége még megrendezés esetén is elérheti a 25 milliárd dollárt. De a külföldi nézők nem mehetnek. Azok költségeitől elesik az ország.

1958-ban és 1991-ben Tokió volt a házigazdája az Ázsiai Játékoknak. Három (1979, 1986 és 1993) G7-csúcstalálkozóknak is helyszíne volt.

Tokió a kutatás és fejlesztés nemzetközi központja. A Tokiói Egyetemen 13 japán Nobel-díjas kutató tanult vagy oktatott. Japánnak ma már két irodalmi Nobel-díjasa van. De a japán kultúra ma már a gasztronómiában is a csúcstra tör. 2020-ban Franciaországnak 627 Michelin csillaggal rendelkező étterme van, míg Japánnak 576. Párizsban 119 étterem rendelkezik ezzel az elismeréssel, míg Tokyoban 225. De mögöttük Oszaka és Kyoto is ott van a legtöbb Michelin csillaggal rendelkező városok TOP5 listáján New York társaságában. Tokyo 1964 rendezett és 2021-ben rendez Nyári Olimpiai Játékokat.

Tokió nevezetes körzetei közé tartozik a Chiyoda (a császári palota helyszíne), Shinjuku (a város közigazgatási központja) és Shibuya (kereskedelmi, kulturális és üzleti központ).

Tokió három város központja a Chiyoda, Chūō és Minato. Ezek a város üzleti negyedei. Állandó lakosságuk az itt dolgozók létszámának alig egyhatedét teszik ki. A Chiyoda Ward, ami a tradicionális Tokió város közepe, az ország politikai életének központja is. Itt van a nemzeti kormány, a parlament és a császár székhelye is. Sok japán nagyvállalat is itt építette fel a központját. Chūō és Minato wardokban viszont kizárólag üzleti bevásárló központok találhatók.

A városközponttól és a Kanto messze nyugatra található a még mindig Tokyohoz tartozó Nishi-Tama körzet. A terület nagy része erdős hegyvidék, ahol a legmagasabb hegy a Kumotori-hegy 2017 m magas.

A japán közigazgatás sajátossága, hogy Tokióhoz tartozik Japán számos külső szigete is. Ezek 1850 km-re található Tokió központjától. A nagy távolság miatt Shinjukuban, a helyi kerületi kirendeltségek alkotják a közigazgatást.

Az Izu-szigetek a vulkanikus eredetűek. Itt található a Fuji-Hakone-Izu Nemzeti Park. Az Ogasawara-szigetekhez tartozik Minami Torishima, Japán legkeletibb pontja 1850 km-re Tokió központjától és Okinotorishima, ami Japán legdélebbi pontja.

2008-ban a prefektúra teljes területének 36% -át természeti park lett. Az Ogasawara Nemzeti Parkok az UNESCO Világörökség része.

Környezeti válság

Japánban nagyon súlyos környezeti problémákhoz vezetett, hogy a gyors gazdasági növekedés és a minél nagyobb ipari beruházások érdekében elhanyagolták a városok tervezését, a környezetszennyezést megelőző beruházások megvalósítását. Problémát jelent, hogy a térség közvetlen szomszédságában van Kína hagyományos nehézipari régiója, Észak-Kelet Kína, Mandzsúria a maga óriási levegőszennyezésével.

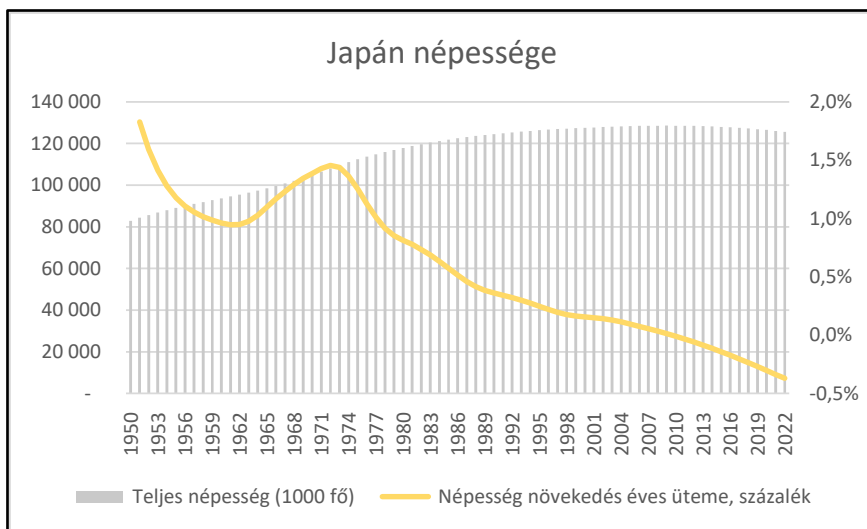
A szennyezést felerősíti Kína gyors gazdasági növekedése és a szén alapú energia gazdasága, ami a határon átnyúló levegőszennyezéssel sújtja a közeli országokat.

Japán az 1968-ban bekövetkezett környezeti válsága után, míg Dél-Korea néhány évvel később szigorú ellenőrzést és felülvizsgálatot hajtott végre a legjobban szennyezett területeken. Szigorú területrendezési, várostervezési, környezetvédelmi jogszabályokkal, sikerült a környezet szennyezésének korábbi rohamosan növekvő trendjét megfordítani. A szennyezés csökkentése érdekében a nagyvállalatokkal kötött önkéntes megállapodások révén igyekeztek technológia váltásra, tiszta technológiák alkalmazására ösztönözni a cégeket és részben az országakon kívülre telepíteni leginkább szennyező iparágakat az 1980-as években.

A legsúlyosabb környezeti kérdések Japánban a levegő szennyezéséből, a szennyvíz tisztítatlanságából és a nagyvárosok túlszűfoaltságából származnak. Japán ma már relatíve tiszta országnak számít a népesség számához, a népsűrűség nagyságához és az egy főre jutó GDP nagyságához képest. Bár ezt a képet nagyban rontotta a Fukushima I atomerőmű balesete és környezet szennyező hatása. A környezetvédelmi korlátozások az emissziók mennyiségének és határértékének csökkentése, az egyre tisztább technológiák alkalmazása, a környezetszennyező üzemek kitelepítése az országból, mind hozzájárultak az ország környezeti állapotának javulásához.

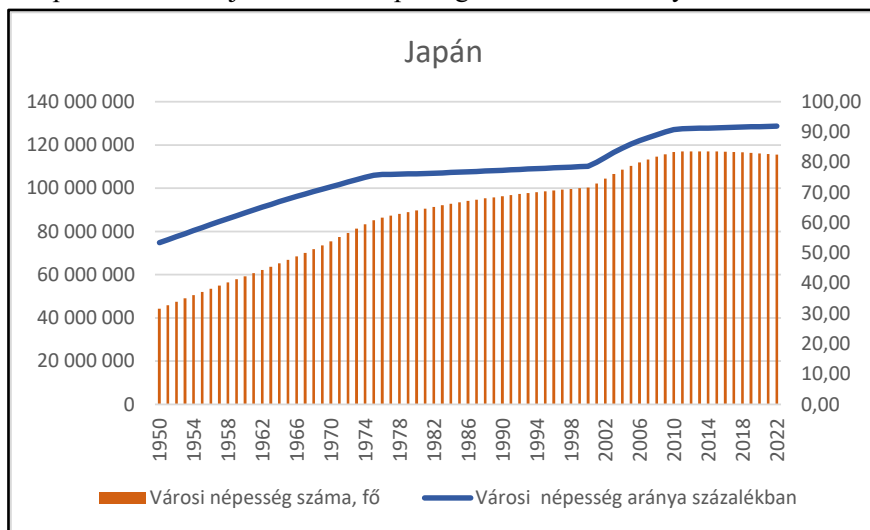
A szennyezettséget növelte a gyorsan fejlődő nehézipar és vegyipar is. Az országot a folyamatosan érő súlyos környezetterhelés mellett is voltak nagy kirívó esetek. Ezek különböző ipari üzemek baleseteiből származtak. 1953-ban írták le a "Kumamoto Minamata betegség"-t ami súlyos higanyszennyeződésből származott és nagyon súlyos érdekszervi károsodásokat okozott elsősorban az újszülötteknél. 1955-ben kadmium szennyezés okozta az "itai-itai betegség"-t. A kadmium a csontokba beépülve és ott felhalmozódva okozta azok rendkívüli törékenységét. Az 1959-ben feltárt "Yokkaichi szennyezés" légzőszervi megbetegedéseket okozott Japán egyik legrégebbi vegyi üzemének környékén. 1964–1965-ben ismét felbukkant a higanyszennyeződés által okozott "Minimata betegség". Az egyre növekvő környezeti problémák miatt 1967-ben elfogadták az első törvényt a környezetet szennyező anyagok kibocsátásának ellenőrzéséről, majd 1971-ben felállították a Környezetvédelmi Ügynökséget. Ez lett később a környezetvédelmi minisztérium. De a légszennyező anyagok kibocsátása 1972-ig szinte exponenciálisan növekedett. A már nagyon rossz levegőminőségű japán nagyvárosokban csak a szennyezőanyagok nagyon szigorú csökkentése lehetett a megoldás. Nemzetközi összehasonlításban japán nagyon lecsökkentette a szennyező anyagok kibocsátásának határértékét a háztartási eszközöknél és a személygépkocsiknál is. A környezetvédelmi szabályok meghozatala és szigorítása 1972-ben épp egy évvel az első olajárrobbanás kitörése előtt volt. A japán környezetvédelmi jogszabályok szigorítása az utolsó pillanatban érkezett meg a forradalmi változásokat hozó első olajárrobbanás előtt.

1. ábra
Japán népessége 1950 és 2022 között

Forrás: www.unctad.org/statistics Letöltés ideje: 2021. 01. 15. alapján saját szerkesztés.

2. ábra
Japán urbanizációja. A városi népesség számának és arányának változásai

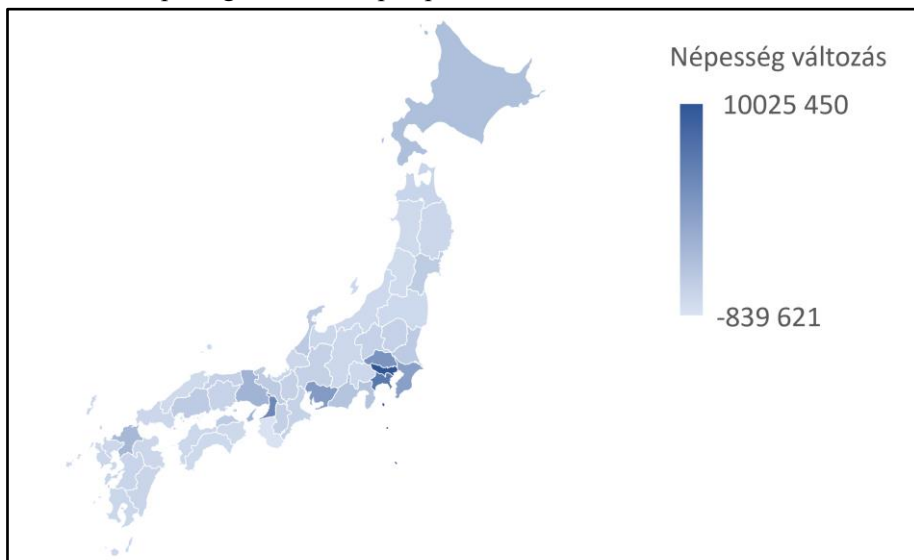
Forrás: www.unctad.org/statistics Letöltés ideje: 2021. 01. 15. alapján saját szerkesztés.

1. táblázat
Japán nagyvárosainak népessége, GDP-je, egy főre jutó GDP-je

<i>Város</i>	<i>Népesség fő</i>	<i>GDP millió USD</i>	<i>GDP/fő USD</i>
Tokyo	40 400 000	1 790 000	44 307
Osaka–Kobe	17 700 000	681 000	38 475
Nagoya	10 500 000	368 000	35 048
Fukuoka–Kitakyushu	5 538 142	185 000	33 405
Hamamatsu	2 842 151	54 300	19 105
Shizuoka	2 842 151	45 800	16 115
Sapporo	2 636 254	84 700	32 129
Sendai	2 256 964	61 700	27 338
Hiroshima	2 096 745	61 300	29 236
Okayama	1 639 414	63 100	38 489
Kumamoto	1 492 975	39 800	26 658
Niigata	1 395 612	43 300	31 026
Kagoshima	1 126 639	34 319	30 461

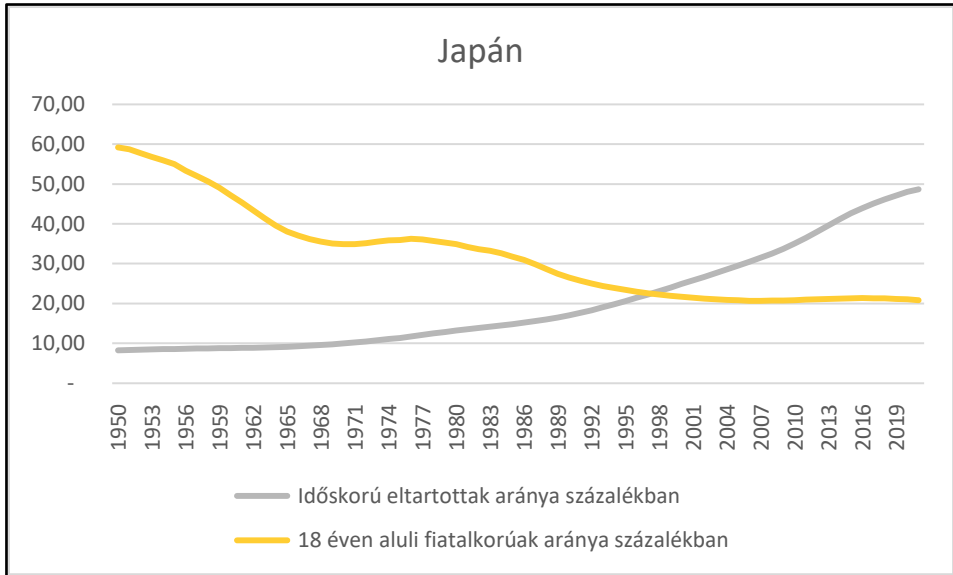
1. térkép

A népesség változása Japán prefektúráiban 1945 és 1915 között

3. ábra

Japán az idős és a fiatal korú eltartottak aránya a 15 és 64 év közötti népességhez viszonyítva

Forrás: www.unctad.org/statistics Letöltés ideje: 2021. 01. 15. alapján saját szerkesztés.

Irodalom

- Kuniko Fujita, Hill, Richard Child (Eds.) (1993): *Japanese Cities In The World Economy*. Temple University Press, Philadelphia.
- Masayuki Tanimoto; R. Bin Wong (2019): *Public Goods Provision in the Early Modern Economy Comparative Perspectives from Japan, China, and Europe*, University of California Press.
- Mitsuhiko Iyoda (2010): *Postwar Japanese Economy Lessons of Economic Growth and the Bubble Economy* Springer-Verlag New York.
- Nobuyoshi Yamori; Yoshihiro Asai; Masao Ojima; Kei Tomimura; Koji Yoneda (2019): *Roles of Financial Institutions and Credit Guarantees in Regional Revitalization in Japan*. Springer Nature Singapore.
- Shelton, B. (1999): *Learning From The Japanese City West Meets East In Urban Design*. E & FN Spon, London.
- Sorensen, A. (2012): *The Making Of Urban Japan Cities And Planning From Edo To The Twenty-First Century*. Routledge, London New York.
- Tohru Naito (eds.) (2016): *Sustainable Growth and Development in a Regional Economy*-Springer Japan.
- Tomoko, S. (2018): *Modern Global Trade and the Asian Regional Economy*-Springer Singapore.
- Völgyi K. (2015): *Japán gazdaságtörténete* MTA KRTK VGI Budapest.

- Woolley, Peter J. (2005): *Geography And Japan's Strategic Choices*, Potomac Books, Inc. Washington, D.C.
- Xiaoming Huang (2013): *Modern Economic Development In Japan And China Developmentalism, Capitalism, And The World Economic System*. Palgrave Macmillan, London.
- Yoshiro Miwa, Ramseyer, J. Mark (2006): *The Fable of the Keiretsu_ Urban Legends of the Japanese Economy*.
- Yoshiyasu Ida, Minori Yuda, Takashi Shimura Shunsuke Ike, Koji Ohnishi, Hideki Oshima (Eds.) (2015): *Geography Education In Japan*. Springer Japan, Tokió, Heidelberg, New York, Dordrecht, London.
- Yuji Murayama (2000): *Japanese Urban System*. Springer-Science+Business Media, B.V., Dordrecht.